

ВИНОГРАДАР: НЕЗАВЕРШЕНИЙ АНСАМБЛЬ

Ігор Тищенко

Житловий масив Виноградар, розташований на північно-західній околиці Києва, нечасто з'являється в медіа-полі. Найпоширеніші згадки про нього в пресі чи популярних міських інтернет-порталах — це або оголошення про планове продовження до Виноградаря Сирецько-Печерської лінії метро, або звістка про черговий підпал конкурентами місцевого ринку¹. Іноді трапляються новини про благоустрій до літніх пікніків шматка Пуща-Водицького лісу чи ініціативу місцевих мешканців з ушанування пам'яті ветеранів ВВВ, і все. Пересічний киянин знає про Виноградар хіба що те, що там є ліс². Києвознавець може, звісно, провести екскурс в історію топоніма і простежити потужне агрикультурне минуле житлового масиву: на місці теперішніх мікрорайонів розташовувалися виноградники, які на Пріорці та Вітряних горах почав розводити відомий старокиївський садівник В. Крістер³. Та й зараз житловий масив межує з фруктовими садами експериментального господарства «Пуща-Водиця».

Мізерна кількість позитивних інфоприводів — це одна з суттєвих ознак образу відданих житлових масивів столиці. Адже зазвичай там відбуваються негативні речі: прориви тепломереж, грабунки, пожежі на ринках. А хороші новини пов'язані майже виключно з розвитком інфраструктури: будівництво житлових комплексів, благоустрій, відкриття чергового ТЦ, фітнес-центру, зрідка — школи чи дитсадку. За повідомленнями про побутово-комунальні проблеми або здобутки криється вбога повсякденність мешканців житлових масивів, вузьке коло доступних їм зацікавлень: житло, дитсадок і задоволення базових потреб. Проте чи це задоволення відбувається «ступенево»⁴, як було заплановано радянськими архітекторами, чи у якийсь альтернативний спосіб?

У величезних бетонованих просторах, які кільцем оточують Київ, майже відсутнє публічне життя й інші принади великого урбанізованого поселення. Так звані «спальні райони» залишаються білими плямами на ментальних картах киян, які очікують від простору чогось більшого, ніж можливість переночувати і придбати продуктів у гастрономі. Відсутність комплексних досліджень житлових масивів — не тільки як містобудівних утворень відповідної доби, але й повсякденних практик їхніх мешканців — і аналізу якості тамтешнього простору це більше посилює київську прірву між символічно перевантаженим центром і одноманітною периферією⁵.

Виноградар, з-поміж інших житлових масивів Києва, цікавий тим, що він був першим (і останнім) ареалом масової житлової забудови на околицях столиці, спроектованим за принципами так званого «середовищного підходу», — тобто як художньо організоване цілісне утворення, орієнтоване на активне сприйняття мешканців.

1. Милиція задержала поджигателей киевского рынка «Виноградарь» // Наш Киев. — 1 Июня 2011. — <http://nashkiev.ua/zhurnal/novosti/miliciya-zaderzhala-podzhigateley-kievskogo-rynka-vinogradar.html>.

2. Про це (і тільки) сповіщає, наприклад, довідкова частина модного сувенірного блокноту Kyivstyle.

3. Див.: Рибаків М.О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / М. Рибаків. — К.: Київ, 1997. — С. 25–28.

4. Згідно зі ступеневими схемами обслуговування потреб, розробленими у 60-ті роки, які передбачають таку ієрархію: щоденні-щотижневі-періодичні потреби.

Автор проекту Виноградаря, архітектор Київпроекту Едуард Більський намагався вийти за рамки обмежень, які створювало масове індустріальне будівництво, і створити емоційно сприятливе, «естетичне» середовище, яке вдало поєднувалося б із рекреаційними можливостями місцевості. Виноградар справді не схожий на інші спальні райони навіть зараз, коли роки занепаду майже вивітрили його ландшафтні принади, а якість житлового простору швидко погіршується. Про солідарну сусідську спільноту мова поки що не заходить.

Естетична виразність vs. житловий простір

Недоліки ранньокапіталістичних мегаполісів — перенаселеність, погані умови життя робітників, відсутність можливостей для розвитку громадського транспорту та інші — породили на межі XIX і XX століть ідею «міста-саду». Його ідеолог Ебенезер Говард намагався переконати жителів Лондона переселятись у самодостатні житлові утворення, розташовані на відстані 80-100 кілометрів від міста, тим самим розукрупнюючи перенаселену столицю. Ідея міста-саду здобула безліч прихильників. Ряд урбаністичних проектів 20-х — початку 30-х років як консервативного, так і лівого спрямування («Сусідства» Клеренс Стайн, «Сонячне місто» Ле Корбюзьє, проекти соціалістичних міст радянських урбаністів) відзначені її впливом.

Після закриття так званої «Дискусії про соціалістичне розселення» у 1930 і проведення конкурсу на Палац Рад у 1931–33 роках містобудування в СРСР майже до кінця 50-х розвивалось у двох напрямках — ансамблева парадна забудова центрів великих міст на основі вільних маніпуляцій з «класичним спадком» і супутнє важкій індустрії масове будівництво гуртожитків і бараків поряд із «містоутворюючими» заводами⁶. У постсталінські часи, паралельно із «реабілітацією» функціоналізму, в СРСР повертається ідея масового житлового будівництва, безпосередньо не прив'язаного до промисловості. Тільки тепер радянську архітектуру відрізняла одна важлива риса, якої не було у 20-ті, а саме повний державний контроль, під який вона підпала у сталінські часи.

Державну доктрину естетичної виразності архітектури змінила не менш імперативна доктрина економічності і масовості, що означало перехід до типізованого проектування й індустріального стандартизованого будівництва. Протягом 1960-х були розроблені ступеневі схеми задоволення потреб населення і ряд типових проектів будинків, шкіл, дитсадків і універмагів, і радянський мікрорайон набув тих сутнісних характеристик, які він має і зараз⁷: група довільно організованих типових житлових будинків, згрупованих навколо школи чи дитсадка, з торговельним центром та іншими інфраструктурними об'єктами на периферії.

На час проектування і будівництва Виноградаря (1974–1987) всебічна стандартизація вже перестала задовольняти радянських архітекторів, які відчували свою відчуженість від справи, а типові житлові будівництва почало потроху засуджуватись

5. На важливості дослідження цієї опозиції на матеріалі київського простору наголошує Людмила Малес. Див.: Малес Людмила. Центральність та публічність: ситуації української столиці // Стратегії урбаністичного майбутнього Києва: збірник громадських дискусій, статей, інтерв'ю та проектів. — К.: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні, 2011. — С. 28–35.

Утім, варто зазначити, що з появою на окремих житлових масивах (Оболонь) і поблизу них (Петрівка, просп. Ватутіна) ряду ТРЦ, практики споживання дедалі частіше переносяться із середмістя саме сюди.

6. Детальніше про радянську доктрину розселення у 30-ті див.: Конышева Е. Кладбище соцгородов. Градостроительная политика в СССР 1928–1932 гг. / М. Меерович, Е. Конышева, Д. Хмельницкий. — М.: РОССПЭН, 2011.

7. Сучасна масштабна будівельна практика на Харківському масиві у Києві свідчить, що принципи мікрорайонної забудови залишаються в силі. Окремі нові житлові комплекси просто включаються в існуючу систему.

на сторінках профільної преси як одноманітне й невиразне. Але разом з тим воно було непорушним державним «архітектурно-соціальним» стандартом, і архітектори повинні були шукати альтернативних шляхів індивідуалізації.

Відбувається часткове повернення до естетики великих архітектурних ансамблів, щоправда скроєних уже з більш одноманітних «цеглинок». Уже з середини 60-х почали з'являтися матеріали, присвячені способам естетизації масової забудови⁸. При цьому мова йшла не про створення зручного й

Фото 1. Штучний рельєф Виноградаря

привабливого житлового простору, а радше про естетизацію заради неї самої⁹. В такій ситуації архітектор Едуард Більський розумів своє завдання як «цілеспрямовану організацію естетично (курсив мій — *І.Т.*) повноцінного життєвого середовища», для чого в радянській архітектурі вже існував відповідний метод — синтез мистецтв¹⁰.

На Виноградарі, який складався тоді із 4 мікрорайонів, було застосовано весь арсенал засобів увиразнення масової забудови, яким тоді володіла радянська архітектура: симетрична організація району в цілому (існувала композиційна вісь схід-захід і центральне ядро) поєднувалась із вільним плануванням окремих житлових груп. У забудову включались криволінійні протяжні будинки, а колористичне вирішення фасадів було організовано таким чином, щоб інтенсивність кольору наростала при русі з периферії масиву в його центр (від світло-рожевого і сіруватого до охристого й червоного). Окрім цього, для створення ефекту різноманітності й «ліричності» простору було широко застосовано ландшафтний дизайн — штучні перепади висот, численні клумби, газони, східці, парпети. З цією метою навіть було збережено невелике озеро — його планували засипати і забудувати, але натомість перетворили на доволі привабливу рекреаційну зону із затишним кафе (фото 1).

8. Див наприклад.: Игнатов О. Вопросы композиции в застройке новых районов / Строительство и архитектура. — 1966. — № 10. — С. 9–12; Дубов В. Роль декоративных элементов в архитектурной композиции / Строительство и архитектура. — 1966. — № 10. — С. 13–18; Бальчунас В. Творчество в массовом жилищном строительстве / Архитектура СССР. — 1973. — № 2. — С. 25–29.

9. Чи не про цей факт нагадує управдом Варвара Плющ із відомого фільму «Діамантова рука», коли «роз'яснює» Семену Семеновичу Горбункову: «Наши дворы планируются не для гуляний! — А для чего?! — Для эстетики!»

10. Бильский Э. А. Художественная пластика в детских садах Виноградаря / Строительство и архитектура. — 1978. — № 5. — С. 28.

«Синтез мистецтв», у радянському розумінні цього поняття — одна з характеристик соціалістичного реалізму як загальномистецької доктрини, запровадженої у сталінські часи. В архітектурі і містобудуванні означає буквально поєднання архітектури, ландшафтного дизайну і монументально-декоративного мистецтва задля створення виразних ідеологічних ансамблів. Приклад — комплекс ВСХВ (ВДНХ) в Москві.

Фото 2. Музична школа. Зручне розташування на околиці масиву у поєднанні із якісним ремонтом робить школу одним із найбільш вдалих і дотепер естетичних проєктів Виноградаря

Фото 3. Скульптурна група. Скульптурні групи на перетині двох пішохідних алеї та перед будинком — один із елементів колишньої програми естетизації простору району

креслення суспільно-культурного центру. Для цього використано вже згадане наростання інтенсивності кольору, а також висот будинків.

Ще одна характерна ознака Виноградаря — протяжні пішохідні алеї (фото 4) — теж відіграють доцентрову функцію, спрямовуючи пішохода з периферії в центр масиву. Такі ж алеї йдуть паралельно вулицям, відділені від них широкими зеленими смугами

Для індивідуалізації забудови використовувались також і окремі авторські споруди — а тут архітектори були досить обмежені у правах. Показово, що вони відігравали саме культурну (освітню) або інтегративну функцію¹¹ — музична, художня і хореографічна школи, кафе, а також культурний центр (фото 2).

Не остеронь залишилось і монументально-декоративне мистецтво — в різноманітних місцях масиву, зокрема на перетині пішохідних алеї, розташовані скульптурні групи чи окремі стели або «обеліски» (фото 3).

Нарешті, в самому центрі масиву було спроектовано «суспільне ядро» — велику пішохідну площу із культурним центром, який включав би кінотеатр, піонерську організацію, молодіжний центр і гуртки. На відміну від рівномірної Оболоні, Виноградар — житловий масив з виділеним з-поміж іншої забудови центром (Більський називає його «ансамблем», порівнюючи тим самим із садово-парковими ансамблями доби класицизму). Головні зусилля архітектора було спрямовано на під-

11. Бо школи, дитсадки й універсами вже мали сформовану типологію на багато років наперед.

(цілковите розмежування автомобілів і пішоходів — заслуга Ле Корбюзьє). Найбільше схвальних відгуків проект Виноградаря отримав саме за поєднання культурного центру довгою пішохідною алеєю із зоною відпочинку на Синьому озері.

Виноградар фактично став одним з проєктів, після яких комплексний естетичний підхід до життєвого середовища і планування суспільних просторів став необхідною нормою, про що свідчить прикладний архітектурний посібник 1984 року «Эстетика массового индустриального жилища»¹².

Переозначення простору: позбавлення від «зайвого»

Трагедія сучасного Виноградаря в тому, що він як цілісне житлове утворення так і не був завершений; ключова його частина — суспільне ядро із культурним центром залишилась незбудованою. Недобудована виразна функціоналістська споруда культурного центру, відома місцевим підліткам, як ДК «Бомж», перетворена на звалище будівельного сміття. Повільно руйнуючись і заростаючи зеленню, вона стає все більше схожою на старовинний замок (фото 5), функціонуючи як місце відпочинку й споживання алкоголю для місцевої молоді. Широка пішохідна площа дуже довго залишалась величезним незабудованим пустирем в центрі масиву, хоча весь Виноградар було завершено до 1987 року. Так житловий масив залишився без найважливішого елементу —

Фото 4. Пішохідні алеї. Такою «вічною» бетонною плиткою (не дуже зручною для ролерів і велосипедистів) вимощений весь житловий масив

Фото 5. Культурний центр. Так ніколи і не завершений символічний центр Виноградаря за 20 років руйнації перетворився на локальний «замок з привидами»

12. Эстетика массового индустриального жилища. — М.: Стройиздат, 1984. — С. 166–204.

Фото 6. Новобудови утворюють навколо себе хаотичні парковки, хоча змарнована на це земля могла би стати основою для привабливої зони відпочинку

інтегративного і, найголовніше, функціонального публічного простору.

Лише в 2000-х, коли стало остаточно зрозуміло, що ансамбль завершено не буде, тут з'явилися нові житлові будинки. Навіть за таких умов ще зберігалась можливість реабілітації культурного центру, чи хоча б пішохідної площі, але нещодавно збудовані чотири будинки з іншого боку культурного центру назавжди поховали інтегративну ідею Більського. Великі пусті клапти території навколо культурного центру використано під імпровізовані парковки, а

місця, куди ще не дібрались автівки, мешканці нових будинків швидко засадили деревами, зберігши за собою цю територію. Таким чином, територія, яка планувалась як суспільне осердя, зараз використовується переважно як маніфестація приватного мешканців масиву (фото 6), а «врятована» від цього частина демонструє цілковиту відсутність у місцевих ініціативи щодо благоустрою іншої території, окрім власного подвір'я.

В кінці 1980-х Виноградар спіткала доля чи не усіх житлових утворень доби пізнього СРСР — ретельно розраховані в усіх відношеннях масиви (кількість мешканців, найкоротші відстані до інфраструктурних об'єктів тощо) опинилися в суворих умовах розпаду інфраструктури. Вся система естетично організованого житлового простору, не склавши пострадянський іспит на придатність, розвалювалась просто на очах з економічних причин.

Простори і об'єкти району при цьому інтенсивно переозначувалися, набуваючи нових функцій або позбуваючись старих. Коли хліба не було в найближчому універсамі¹³, мешканці йшли у дальній, а коли не було й там, сідали на тролейбус і їхали в інший житловий масив. Ієрархія потреб порушувалася, адже згідно з нею щодобові потреби мали задовольнятися на відстані щонайбільше 300 метрів від дому. Те ж саме сталося і з періодичними потребами — у 1990-х роках відпала потреба у пральнях, хімчистках, ательє з ремонту одягу, навіть кафе, які розташовувалися в кожному з п'яти торгових центрів. Один за одним ці заклади змінювали функцію чи просто закривалися.

Паралельно з цим занепадав громадський транспорт, і тут стало зрозуміло, наскільки невідгідно Виноградар розташований відносно інших районів Києва. Згодом додалась повна економічна несамостійність, що ставало мало не катастрофою для масиву, який пов'язаний з містом лише чотирма-п'ятьма маршрутами громадського транспорту і від якого до найближчого метро мінімум 30 хвилин їхати.

Цікава ситуація склалась зі школами і дитсадками, до яких діти теоретично мали ходити не більше 200 і 400 метрів відповідно. З п'яти шкіл Виноградаря три у районній міфології¹⁴ стали вважатися «бандитськими», і з 1990-х батьки воліють віддавати дітей у «хорошу» школу № 257 з поглибленим вивченням англійської мови¹⁵, розташовану на

13. Деякі жителі Виноградаря у приватних розмовах пригадують, як в універсамах до середини 90-х залишилися лише хлібні віконця у кутках, з вічно черствими батонами, а за іншими продуктами треба було ходити на ринок.

самій околиці масиву (за нею вже тільки озеро й ліс). Два розташовані поруч дитсадки перетворились на юридичний та економічний ліцеї, інші натомість стали переповненими.

Торговельні центри, які на Виноградарі поєднувались із місцями соціалізації мешканців (поруч із ними розташовані клуби, спортивні секції, кафетерії, дитячі майданчики), своїх функцій фактично не змінили: у 2000-ні вони всі стали супермаркетами відомих мереж. Хоча з переорієнтацію громадян на інший спосіб пересування містом (з переважно пішохідного на переважно автомобільний) простір навколо торговельних центрів дещо змінився. Ще в 1990-ті роки перед кожним із торговельних центрів обов'язково був басейн із фонтаном для літньої прохолоди, навколо якого розставляли емальовані залізні стільці навколишні кафетерії або торгували квасом із жовтих діжок. Зміна режиму пересування призвела до того, що ці простори були перетворені на паркувальні майданчики для зручності клієнтів-автомобілістів.

Взагалі, автомобілізація Києва досить сильно вплинула на пристосований у першу чергу для пішоходів простір Виноградаря. Простори із відсутньою або невиразною функцією (окрім транзитної), — такі як пішохідні алеї масиву, все частіше використовуються як парковки/проїзди. Щоб чинити опір, прихильники пішохідного пересування змушені вкопувати посеред них стовпчики або клумби з квітами. Попри чималі «квартали» приватних гаражів, на парковки перетворено також і інші «порожні» місця, зокрема частина незбудованого суспільного центру. Від цілковитого зникнення пішохідного простору Виноградар рятує хіба його вигадливий штучний рельєф з перепадами висот і східцями.

Пострадянську еволюцію масиву завершила поява ще двох споруд — «ринку й храму». Розвиток ринку на Виноградарі міг би стати чудовою ілюстрацією того, як легко нові хаотичні структури «дикого» капіталізму фрагментують, здавалося б, упорядковані й завершені радянські простори, а мешканців змушують змінювати повсякденні практики й маршрути. Ринок виник як рятівна альтернатива порожнім універсамам у середині 1990-х років практично в центрі масиву. В умовах відсутності суспільного центру і часткового занепаду локальних місць соціалізації в окремих мікрорайонах, він швидко став новим центром соціалізації і культурного обміну. Його територія, — спочатку невелика ділянка поблизу місцевої ТЕЦ, стала стрімко розростатися, і тепер вона кільцем охоплює центральний мікрорайон, просуваючись по алеї в обидва боки. Пішохідна структура Виноградаря виявилась дуже зручною просторовою формою для ринку, достатньо було тільки розташувати кіоски та розкладки з товаром обабіч алеї на головних маршрутах мешканців. Поруч розташовано

Фото 7. Ринок на алеї. Імпровізований торговий «пасаж» захоплює одну з найголовніших периметральних алеї Виноградаря і відчужує у мешканців транзитний простір

14. За спогадами місцевих мешканців, колишніх учнів згаданої школи.

15. Зараз вона перетворилась на гімназію № 257.

кінцеві зупинки ряду маршрутів громадського транспорту. Нині ринок, після кількох пожеж, монументалізується — намети замінюють на уніфіковані зелені кіоски, поруч з якими виростають нові намети. Останні перетворення там — це організація своєрідних торговельних «пасажів»: розташовані з обох боків алеї кіоски перекривають спільним напівпрозорим дахом і перетворюють на нескінченну торговельну вулицю, яку майже неможливо оминати, адже вона розташована в самісінькому центрі масиву (фото 7).

Довгий час на Виноградарі не було жодної церкви, і показово, що першим саме тут з'явився молитовний будинок однієї з нових для України церков. Нові власники відремонтували закинуту споруду колишнього кафе «Біля озера» (до речі, виразний зразок функціоналізму другої хвилі на Виноградарі) і пофарбували її у білий колір (фото 8). Зараз це одне із найкраще збережених у своєму первинному вигляді місць району.

У 2010 році на околиці Пуща-Водицького лісу було збудовано невелику дерев'яну православну церкву (фото 9), а невдовзі навколо неї огорожену вже чимало ділянку, на якій зараз споруджується будинок священика. Церква займається інтенсивним упорядкуванням місцевості — замощує лісові стежки бруківкою, висаджує квіти, прокладає власні комунікації.

Повсякденність жителя мікрорайону (замість висновку)

Житловий простір Виноградаря сформовано таким чином, щоб у кожному його мікрорайоні була якась ландшафтна чи культурна принада. Так, в одному з мікрорайонів, який

Фото 8. Церква у будівлі колишнього кафе. Одна з найцікавіших будівель на Виноградарі — неофункціоналістське «Кафе біля озера» у кінці 1990-х стало протестантським молитовним будинком

не вирізняється рельєфом чи будинками цікавої форми, на пішохідних доріжках розташовано кілька вигадливих скульптурних груп¹⁶ (фото 3), покликаних створювати у мешканців «ліричний настрій»; в іншому — бібліотека, а в третьому — приваблива зона відпочинку з озером і ресторан «Чернігів». Все це дуже привабливо виглядає в архітектурній пресі початку 1980-х¹⁷, хоча насправді більша частина масиву містить дуже щільну високоповерхову забудову, серед якої губляться і мікрорельєф, і скульптурна пластика. Фактично це заставлені будинками великі дво-

ри, в центрі яких розташовано, якщо користуватись термінологією Луї Альтюссера, «базові державні ідеологічні апарати» — школи і дитсадки, а супермаркети й інші інфраструктурні об'єкти тяжіють до периферії житлової зони. Цікаво, що для дорослих мешканців і молоді не передбачено жодних місць соціалізації.

16. Автор — скульпторка Л. Муравйова.

17. Наприклад, у підсумковій статті «Жилой район Виноградарь в Киеве» в головному архітектурному органі СРСР журналі «Архитектура СССР» (№ 12/83) Виноградар описано так, ніби всі його заплановані об'єкти вже завершені.

Така організація житлового простору створює вкрай закрите, інфантилізує середовище: той, хто перебуває всередині мікрорайону, попри всю, здавалося, б анонімність і соціальне відчуження великого міста, відчуває на собі перехресні «батьківські» погляди з усіх вікон будинків, які кільцями оточують великі двори¹⁸. При цьому соціалізуватись мешканці можуть тільки перед своїми під'їздами або на дитячих майданчиках чи шкільних стадіонах. Цей неусвідомлюваний, але

Фото 9. Місцеві представники УПЦ здійснюють територіальну експансію в ліс, розширюючи межі «обителі»

від того не менш дієвий механізм контролю лежить в самій основі радянської житлової забудови: за містобудівними нормами дитсадки і школи повинні розташовуватись у центрі мікрорайонів, оточені будинками. Функціонально недиференційовані великі подвір'я стають ареалами напівпрозорого, напівприватного життя за межами квартир. Соціалізація мешканців відбувається тут у першу чергу на основі спільного побуту — догляд за авто, вибивання килима, вигулювання собак тощо (фото 10). При цьому майже кожне подвір'я намагається виділитись з-поміж інших: дехто з жителів перших поверхів для цього навіть огорожує газони під вікнами, перетворюючи їх на імprovізовані «городи-розарії», і тим самим вони естетично привласнюють частину спільної прибудинкової території.

Фото 10. Бювети стають місцем соціалізації різних вікових груп

Інфантилізацію породжує саме недиференційованість простору, адже різні вікові групи користуються одним і тим самим «дитячим» простором: так, вдень на дитячих майданчиках та шкільних стадіонах граються діти під наглядом пенсіонерів чи матерів, а ввечері їх окупує молодь для спільних комунікативних практик.

Контрольований простір тісно пов'язаний із ретельно розрахованими просторовими маршрутами громадян, які неухильно відтворюються архітектурним середовищем

18. У паноптиконі Бентама в центрі круглої тюрми знаходиться вежа, з якої контролюються в'язні, розміщені у камерах по периметру споруди.

(ті самі пішохідні алеї Виноградаря): зупинка громадського транспорту — супермаркет — будинок. Для батьків (а внутрішній простір мікрорайону можна назвати також «простором матері й дитини») є ще один додатковий маршрут: дитсадок — школа — поліклініка. Все це — яскраві приклади того, що Анрі Лефевр назвав «репрезентаціями простору» — ретельно розрахованим в результаті численних підрахунків і досліджень (окрім соціальних) простором державних планувальників, професійних «творців просторових кодів», які нав'язали жителям саме такі просторові практики¹⁹.

Повсякденність всіх жителів/жок мікрорайону позначена цим просторовим зв'язком, і монументальне мистецтво і ландшафтний дизайн Виноградаря, на жаль, мало що змінюють у цих відносинах. Архітектор Виноградаря спробував урізноманітнити зовнішній вигляд забудови за допомогою вигадливого ландшафту й окремих об'єктів, але в основі соціального життя тут все одно лежать певні продумані згори економічні і просторові принципи, які важко усвідомити, а відповідно і важко подолати. До того ж архітектурний акцент все-таки зроблено саме на естетичній виразності, а не на зручності простору, хоча ансамблевисті і скульптурні групи безпосередньо не створюють комфортного середовища.

У той же час Виноградар є показовим перехідним пострадянським простором: **частковий занепад власне радянських повсякденних практик поєднується тут із появою нових об'єктів з притаманними їм функціями (ринок), які швидко стають центрами соціалізації і спричиняють появу вже нових просторових практик.** Окрім цього, опис соціального життя Виноградаря був би абсолютно неповним без урахування того факту, що новітня історія масиву — це постійний процес переозначування просторів у ході їх альтернативного використання жителями. Французький дослідник використання міського простору «тактиками»: за допомогою них звичайні люди уникають нав'язаних їм владою «стратегій», тобто просторових маршрутів і життєвих циклів. Слід однак пам'ятати, що це теж відбувається несвідомо. Так, наскрізні пішохідні алеї активно використовуються автомобілістами як зручні проїзди, а пішоходи протоптують собі нові доріжки, позначаючи тим самим свої щоденні траєкторії.

19. Lefebvre Henri. The production of space. — Oxford: Blackwell, 1991. — P. 38–39.

Джерела

1. Lefebvre Henri. The production of space. — Oxford: Blackwell, 1991.
2. Бильский Э. А. Художественная пластика в детских садах Виноградаря // Строительство и архитектура. — 1978. — № 5. — С. 28–31.
3. Блинов Г. В. Архитектурно-пространственная композиция новых жилых районов Киева // Строительство и архитектура. — 1981.
4. Бранденбург Б. О новых жилых районах // Б. Бранденбург. — Архитектура СССР. — 1983. — № 12. — С. 14.
5. Волчок Ю. Жилище и город. Из опыта советской архитектуры / Ю. Волчок. — Архитектура СССР. — 1983. — № 12. — С. 15–16.
6. Жилой район Виноградарь в Киеве // Архитектура СССР. — 1983. — № 12. — С. 12–13.
7. Малес Людмила. Центральність та публічність: ситуації української столиці // Стратегії урбаністичного майбутнього Києва: збірник громадських дискусій, статей, інтерв'ю та проєктів. — К.: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні, 2011. — С. 28–35.
8. Иванова И. В. Жилой район как объект художественного проектирования / И.В. Иванова // Эстетические проблемы современной массовой застройки. — М., 1988. — С. 25–31.
9. Рибаків М. О. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / М. Рибаків. — К.: Київ, 1997.
10. Съедин А. В. Жилой район Виноградарь в Киеве // А.В. Съедин. Строительство и архитектура. — 1980. — № 11. — С. 6–11.
11. Трубина Елена. Видимое и невидимое в повседневности городов // Визуальная антропология: городские карты памяти / Под редакцией П. Романова, Е. Ярской-Смирновой (Библиотека Журнала исследований социальной политики). — М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2009. — С. 17–44.
12. Эстетика массового индустриального жилища. — М.: Стройиздат, 1984.